

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:28.05.2020 ✓Accepted/Kabul:20.07.2020

DOI:10.30794/pausbed.743752

Araştırma Makalesi/ Research Article

Yaş, E. (2021). "Türkçede Bazı Dil Bilgisel Kategorilerin Değişimi: Zarf İşlevli Kelimeler", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 43, Denizli, ss. 163-178.

TÜRKÇEDE BAZI DİL BİLGİSEL KATEGORİLERİN DEĞİŞİMİ: ZARF İŞLEVLİ KELİMELER

Emin YAŞ*

Öz

Bütün diller gibi Türkçenin de değiştiği ve bir değişim süreci içinde olduğu bilinmektedir. Söz konusu değişimin yönü hem sözlü dilden yazılı dile hem de yazılı dilden sözlü dile olmaktadır. Değişimler dil biliminde artsüremli (diachronic) ve eşsüremli (synchronic) olmak üzere iki farklı araştırma yaklaşımıyla incelenmektedir.

Nicel veri toplama aracının kullanıldığı bu nitel çalışma eş zamanlı değişim olgusuna odaklanmıştır. Bu betimsel çalışmanın amacı Türkçenin sözlü dilde kullanılan eksiltimlerin yazı diline ne düzeyde yansıdığını tespit etmektir. Bu amaca yönelik olarak Ölçünlü Türkiye Türkçesinde günlük konuşmada kullanımı gittikçe azalan zarf işlevli dört sözcük (daha, beri, kadar ve kere) seçilmiş, bir "dil bilgisel değerlendirme testi" hazırlanmış ve Türk Dili ve Edebiyatı bölümü 4. sınıfta okuyan 24 öğrenciden oluşan katılımcılara uygulanmıştır. Araştırma sonucunda günlük dil kullanımında eksiltim sözcüklerin işlevinin eklerle sağlandığı belirlenmiştir. Katılımcıların önemli bir kısmının zarf işlevli sözcükleri düşürülmüş tümceleri kabul edebilir eğilimde olduğu gözlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: *Türk Dili, Zarflar, Dil Değişimi, Dil Bilimi, Türkçede Değişim.*

THE CHANGE OF SOME GRAMMATICAL CAGETORIES IN TURKISH:WORDS WITH ADVERBIAL FUNCTIONS

Abstract

It is known that Turkish, like all languages, has changed and is in a process of change. The direction of the change in question is both from verbal language to written language and from written language to verbal language. Changes are studied in linguistics by two different types of research approaches, namely diachronic and synchronic.

This qualitative study using the quantitative data collection tool focused on the phenomenon of synchronic change. The aim of this descriptive study is to reveal to what extend the reductions in verbal Turkish has reflected on written language. For this purpose, four words with adverbial functions (daha, beri, kadar ve kere), whose use in daily speech is gradually decreasing, from everyday language in standard Turkish of Turkey have been chosen, a " grammatical judgement test " has been prepared and applied to sample group that consists of 24 undergraduate students studying in Turkish Language and Literature department. As a result of the research, is has been determined that the functions of these words dropped in daily language use are provided with suffixes. It was observed that a significant part of the participants tended to accept the sentences whose words with adverbial were omitted.

Keywords: *Turkish Language, Adverbs, Language Change, Linguistics, Change in Turkish.*

*Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları, BATMAN.
e-posta: emin.yas@batman.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0001-6813-1160>)

1. Giriş

Dil değişimi; dilin zaman içinde sesbilim, sözcükbilim, biçimbilim, anlambilim vb. alanlarında ortaya çıkan değişimdir. Dil değişimi birçok nedenle olabilmektedir. Buna karşın çoğu zaman dil değişiminin sosyal, kültürel ve ekonomik kökenli olduğu (Labov: 2001, 2007); bilişsel etkilerden ve sık kullanımdan (Bybee: 2015) kaynaklandığı düşünülmektedir. Dilsel değişimin oluşup oluşmadığı ya da ne kadar ve hangi düzeylerde oluştuğunu bulabilmek için artsüremli veya eşsüremli yaklaşımla gerçekleştirilen araştırmalar yapılmaktadır.

Tüm diller gibi Türkçede de farklı nedenlerle dilsel değişimler görülmektedir. Değişim sözlü dilden yazılı dile olabileceği gibi yazılı dilden sözlü dile doğru da olabilmektedir. Değişim yönünün genellikle sözlü dilden yazılı dile doğru olduğu bilinmesine rağmen ne kadar değiştiği dil bilimcilerin merak ettiği konulardan biri olagelmıştır.

Bu çalışmanın amacı Türkçede zarf alanında sözlüden yazılıya bir değişimin olup olmadığını belirlemektir. Bunun için, ölçünlü Türkiye Türkçesinde günlük konuşmada kullanımı gittikçe azalan “daha (derece; ‘-dAn’ hal ekiyle kullanılır), kadar (miktar; ‘-A’ hal ekiyle kullanılır), kere (sayı) ve beri (zaman; ‘-dAn’ hal ekiyle kullanılır)” zarf işlevli sözcükler çalışmaya konu edilmiştir. Ve nicel veri toplama aracının kullanıldığı nitel bir yöntemle başvurularak bu azalmanın yazılı dilde mevcut olup olmadığı araştırılmıştır. Bir dil bilimsel değerlendirme testi hazırlanmış, Türk Dili ve Edebiyatı bölümü 4. sınıfta okuyan 12 erkek ve 12 kız olmak üzere 24 öğrenciye uygulanmıştır. Testin hedefi günlük hayatta kullanılan cümlelerde bu dört dil bilimsel sözcüğün düşürülmesinin öğrenciler tarafından yanlış olarak algılanıp algılanmayacağı belirlenmesidir. Diğer bir deyişle amaç, sözlü dilde meydana gelen düşmelerin yazılı dile geçip geçmediği, geçiyorsa örneklem grubunun bunu fark edip edemeyeceğini belirlemektir. Nicel veri toplama yöntemi kullanılarak örneklem grubundan veriler toplanıp analiz edilmiştir.

Böyle bir çalışma alanyazında bir ilk olması itibarıyla önemlidir. Bu nedenle bu çalışmanın alandaki boşluğa katkı sunacağı düşünülmektedir.

Dil biliminde sözcük ile ilgili tartışmalar çok uzun bir süreden beri yapılmaktadır. Bu konuda Uzun (2004: 46) ‘Sözcük, dil bilgisi çalışmaları öteden beri hep sorun olmuştur. Dil kuramları sözcükten hiç vazgeçmemiş ama onunla ilgili sorunları genel geçer bir çözüme de kavuşturamamıştır’ demektedir. Buna benzer bir şekilde, sözcüklerin sınıflandırılması konusunda da tartışmalar mevcuttur. Kimi araştırmacılar sözcükleri geleneksel dil bilgisine göre ‘ulamsal/kategorik’ yaklaşımını kabul ederken kimi araştırmacılar da bağimsal dil bilgisine göre işlevsel yaklaşımını kabul etmektedir (Börekçi, 2013). Dört sözcüğün edat görünmelerine rahmen (çünkü tek başlarına bir anlam ifade etmezler) tümcedeki işlevleri göz önüne alındığında zarf olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla, bu çalışmada, zarf işlevli sözcükler demeyi tercih etmekteyiz.

Bu araştırmaya konu olan zarf işlevi kazanmış dört sözcüğünün daha önce gerek sözlü dilde gerek yazılı dilde kimi zaman kullanılmadığı yani düşürüldüğü tespit edilmiştir. Sözlü dilde başlayan bu yoğun dilsel değişimin yazılı dilde de yansması vardır, düşüncesinden yola çıkılmış ve gerçekleştirilecek araştırma testinde bununla karşılaşılacağı öngörülmüştür.

Sözlü dilin çoğu zaman yazılı dile döndüğü/döneceği kabul edilirse sözlü Türkçede gittikçe daha çok eksiltelen (Söz geçiren eksiltmenin derin yapıda olmadığı, yüzeysel yapıda olduğu belirtilmelidir. Diller ekonomi ilkesi¹ gereği 1/1 oranında anlaşılabilir biçim birimleri silmektedir. Türkçe yapısı gereği bu eksiltmeyi her düzeyde en çok uygulayan dillerden biri olduğu ifade edilmektedir) dil bilimsel sözcüklerin durumunun 5-10 yıl içinde yazılı dilde de kullanımdan düşeceği varsayılabilir (Bu süre kendi öngörüm olsa da artsüremli bir karşılaştırma ile saptanması zaruridir). Nitekim bu değişim yazılı dile girdiğinde başta yanlış gibi gelse de daha sonra çoğunluk tarafından kullanılacaktır. Bunun nihai aşaması söz konusu durumun hata olarak görülmeyip kural hâlini almasıdır ki bunun dil değişim çeşitlerinden biri olduğu bilinmektedir.

1 Dilde az çaba ilkesi de denilir. Üstünova (2002: 169) bunu şöyle dile getirmektedir: “İletişimde zamandan tasarruf, dilin tekrardan hoşlanmayışı, en az çaba ilkesi gibi nedenler, anlatım kısalığına yol açmaktadır. Yazarın / konuşanın, okuyanın / dinleyenin bir şeyler bildiğini, dikkatle okuduğunu / dinlediğini düşünmesi, kimi birimlerin cümleden atılmasına, düşürülmesine neden olmaktadır.”

Türkçede başka nedenler yoksa birinci ve ikinci kişi zamirleri cümlede az kullanılmaktadır. Bu şahıslar yüklemde birer ekle işaretlendiğinden dolayı anlamın sağlanması derin yapı aracılığıyla olur. Üstünova (2005: 86) örnek vererek şunu ifade eder: “*Yarın Ankara’ya gideceğim.*” cümlesini duyan herkes, bunu “*Ben yarın Ankara’ya gideceğim*” şeklinde algıladığı için “*ben*” öznesinin yüzeysel yapıda kullanılması zorunlu değildir.

İkinci bölümde konuyla ilgili olduğu gerekçesiyle dil değişimi konusu açıklanacak, dil değişim nedenleri Türkçe örnekler bağlamında tartışılacaktır. Bilinçsiz dil değişiminin göz ardı edilemeyen sonuçlarından biri olan dil kirlenmesi somut örneklerle dikkatlere sunulacaktır. Üçüncü bölümde araştırmaya konu edilen dil bilgisi birimleri işlenecektir. Dördüncü bölümü yöntem, beşinci bölümü katılımcıların açıklanması, altıncı bölümü analiz ve bulgular, yedinci bölümü tartışma ve sonuçlar, sekizinci bölümü bibliyografi ve son bölümü de veri toplama aracı oluşturacaktır.

2. DİL DEĞİŞİMİ VE DİL KİRLENMESİ

Gerçek olan şu ki bütün dillerin dil bilgisi devamlı bir değişim hâindedir. Kimi değişimler küçük ve hızlı (*yeni kelimeler: internet, whatsapp; eski kelimelere yeni anlamlar katmak: yani: tabi²*), kimi değişimler daha büyük ve kapsamlı olabilmekte ve çok daha uzun sürelerde gerçekleşebilmektedir. İngilizcede olumsuzluk bildiren “not” sözcüğü artsüremli (diachronic) dil değişimine belirgin bir örnek teşkil etmektedir. 1200 yılından önce olumsuzluk anlamı “not” İngilizcede olumsuzluk gösterdiğinde temel fiilin önüne “ne” ve kimi zaman temel fiilin sonuna “not” (okunma şekli: nawt) konulmak suretiyle yapılmıştır [(Ic ne seye not (I don't say) / He ne speketh nawt (he doesn't speak)]. 1400 veya civarında “ne” az kullanılmaya başlanmış ve “not” (veya nawt) kendi kendine temel fiilin sonuna kaymıştır (I seye not the wordes / We saw nawt the knyghtes). Bu tarihten itibaren İngilizcenin mevcut durumu olan “not”ı kimi temel fiillerin (do, have, will vb.) sonuna getirme işleminin oluşması için 200 yıl geçmesi gerekmiştir [(I will not say the words (“I will say not the words”e karşılık) (He did not see the knights) (“He saw not the knights”a karşılık)] (O’Grady W., Dobrovolsky M., Katamba F.,: 1996).

Dil değişiminin (gramer) zaman içinde nasıl ve hangi ölçütlerde gerçekleştiği örneklerde açıkça görülmektedir. Örneklerin bugünkü ölçünlü İngiliz diline hiç uymadığını, diğer örneklerdeki ses olaylarının günümüz İngilizcesini konuşan çoğu insana tümüyle yabancı geleceğini söylemek yerinde olacaktır.

Dil değişimi; dilin zamanla dil bilgisi alanlarının birinde (örneğin; sesbilim, sözcükbilim, biçimbilim, anlambilim, sözbilim) veya diğer alanlarında meydana gelen değişiklik olarak tanımlanmaktadır. Dil değişimine neden olan etkenler çok farklı olmasına rağmen dil değişiminin genellikle sosyal, kültürel ve ekonomik kökenli olduğu (Labov: 2001,2007); bilişsel etkilerden ve sık kullanımdan (Bybee: 2015) kaynaklandığı düşünülmektedir. Fakat son zamanlarda dilin nasıl değiştiği veya kimi dil bilimsel yapıların değişip değişmediğine ilişkin araştırmaların en büyük nedeni dil bilimcilerin bilişsel işleme konusuna daha çok odaklanmalarıdır. Dil değişimi daha çok tarihsel dil biliminin araştırma alanına girmektedir.

Dil, sürekli değişim hâindedir ve bu değişim çok çeşitli yollarla meydana gelmektedir (Toplumsal değişime veya değişen kültüre bağlı olarak değişmektedir. Daha doğrusu kültürel değişim dilde somutlaşmaktadır). Dille ilgilenen ya da dil araştırmaları yapanların Saussure’in (1971) tespit ve yorumlarını bildiği düşünülmektedir. Bu tespit ve yorumlara örnek olarak dilin değişime kapalı olmadığı, dil göstergesinin nedensiz olduğu, dil ve söz arasında bir farkın olduğu vb. verilebilir.

Dil bazıları tarafından canlı bir mekanizma olarak nitelenirken Saussure tarafından göstergeler topluluğu biçimlenmiş töz (bir yapı) olarak tanımlanmaktadır³. Bunun için onun tarafından öne sürülen dil göstergesinin değişmezliği ve değişebilirliği ilkelerini biraz açmak ve Türkçeden birer örnek vermek yerinde olacaktır. Dil göstergesinin değişmezliği ilkesi: Dil göstergesi hem değiştiği hem de değişmediği için birtutarsızlık barındırmaktadır. Ne var ki bu tutarsızlık bir mantığı içermektedir. Bir dilin değişimi söz konusuysa, bir gösterilen yeni bir gösterene bağlanabilmekte veya tamamen yeni bir dil göstergesi benimsenebilmektedir. Ama bu değişimin kabul ettiği kuralın son derece geçerli olması lazımdır. Aksi takdirde, nedensiz bir göstergeyi diğer nedensiz bir gösterge için terk etmek yanlıştır. Mesela, Türkçede ‘defter’ kavramı ile ‘d-e-f-t-e-r’ ses dizisi arasındaki ilişki nedensizdir. Bu bileşenlerden biri veya diğeri ve ikisi arasındaki birleşim hiç kimse tarafından bilinçli bir şekilde değiştirilemez. Sözelimi ‘d-e-f-t-e-r’ gösterenin yerine ‘r-e-t-f-e-d’ gösterenini kullanırsak veya ‘defter’ gösterenini ‘araba’ ile değiştirirsek mantıklı bir şey yapmamış oluruz. Dil göstergesinin değişebilirliği ilkesi: Saussure ‘dil değişir ve değişmez’ ifadesi kullanırken ‘dil değişir ama kişiler onu değiştiremez’ i kast etmektedir. Dile getirmek istediği

2 ‘Yani’ sözcüğü: ‘A: İklim değişikliği insanlığı gittikçe daha çok tehdit eden bir olgudur. B: Yani...’ diyalogunda olduğu gibi artık günlük konuşma dilinde ‘tabi’ anlamında kullanıldığını sık sık duymaktayız.

3 Saussure aynı zamanda dilin toplumsal boyutunun soyutlama olmasına rahmen bireysel boyutu olan söz ile somutlaştığını ve asıl dilin konuşma dili olduğunu belirtmekte ve dil incelemelerinin dil yapılarını betimlemeye yönelik olması gerektiğini bildirmektedir.

şey şudur: 'gösterge değişme eğilimindedir; çünkü kuşaktan kuşağa aktarılır'. Mesela, Türkçede 'yavuz' kelimesi bir zamanlar 'Yavuz hırsız ev sahibini bastırır' tümcesinde olduğu gibi 'edepsiz, kötü' gibi olumsuz anlamlarda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ama daha sonra anlam iyileşmesi neticesinde gösterilen düzleminde değişime tabi kalarak 'Sultan Selim' için bir unvan haline gelmiştir. Ve daha sonra Alman hükümetinden alınan 'Goben' zırhlısı 'Yavuz' diye adlandırılmıştır⁴.

Dilin zamanla değişmesi doğal bir olgudur. Bu olgu, sözü edilen prensipler çerçevesinde kalınarak da açıklanabilmektedir. Dilin değişkenliği prensibi, sözlü dilin yazılı dile değişim yaptırma konusundaki etkisi nedeniyle egemenliğini gösterdiği gibi dilin canlı bir mekanizma olarak değişim için açık bir yapısının olduğunu da izah edebilmektedir⁵. Bir zamanlar Latince, Avrupa'nın hemen hemen bütün kültürleri üzerinde hâkimiyet kurmuştur. Bu hâkimiyeti kaybetmesi ise çok uzun bir dönem içinde olmuştur (V. ve XIV. yüzyıllar arası). Sözü edilen zaman diliminde toplumsal ve ekonomik şartlar, istilalar gibi sebeplerden dolayı sözlü dil, bir değişime uğramış ve daha sonra yazılı dilin değişimine ortam hazırlamıştır. Öyle hızlı ve temelli bir değişim meydana gelmiştir ki Latince'den İtalyanca, Fransızca, İspanyolca, Portekizce, Romence, Katalanca vb. birçok dil türemiştir. Aksan (1990: 50); bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu'ndan söz etmekte, sözlü dilin etkisi bakımından Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyetinde olan (örneğin, Balkan ülkeleri) coğrafyalarda dil değişiminin oluştuğunu bildirmekte, buralarda ortaya çıkan Türk diline ait parçaların varlığının bu düşünceye kanıt olabileceğini belirtmektedir.

Dil değişimiyle ilgili çok sayıda görüş bulunmaktadır. Dil değişimi genellikle kültürel ve tarihsel gelişimin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Değişim doğal ve kaçınılmazdır. Bu durum toplumsal bağlamın bir parçası olarak meydan gelir. Lyons (1983: 47); Toplumların birbirleriyle ilişkilerinin doğal sonucu olarak bütün dillerin devamlı etkileşimde bulunması ile değişimlerin de kaçınılmaz olduğunu/olacağını belirtmektedir.

Dil değişimi bağlamında yaygın olarak kullanılan kavramlardan biri dilbilgisileşme (grammaticalization)'dir. Bu konuda Hopper ve Traugott (2003)'ün çalışmaları dikkate değer niteliktedir. Türkiye'de de benzer çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Sarı İ., 2015; Demirci K., 2008). Dilbilgisileşme; kelimelerin sözlük birimi özelliklerini kaybederek dil bilgisi biçim birimi hâline geldikleri süreçle daha az yoğun dil bilgisi yapılarının daha yoğun dil bilgisi yapıları durumuna dönüştükleri süreç olarak ifade edilebilir⁶. Bu yapılar tarihi içinde oluşacağı gibi belli bir kullanım döneminde de ortaya çıkabilir. Örneğin, eski İngilizcede "istemek" olan "willian", tarihsel süreçte değişikliğe uğrayarak günümüz İngilizcesinde gelecek zamanda niyet ifadelerini kurarken yardımcı fiil görevini kazanmıştır. Eskiden Türkçede "yoru-" (yürü-) olan fiil zamanla işlevini değiştirerek Ölçünlü Türkiye Türkçesinde "-yor" eki biçim birime dönüşmüştür (Hirik E., 2017).

Artsüremlilik yaklaşımıyla gerçekleştirilen dil incelemelerinde saptanan bazı değişimler; dilbilgisileşme, kelime yapımı ve sözlükselleşme, ses-anlam (fono-semantik) başkalaşması, ek kalıplaşması ve anlam olayları biçiminde sınıflandırılmıştır. *Dilbilgisileşme* ve *sözlükselleşme* oluşumlarını görebilmek için hem artsüremlilik hem de eşsüremlilik yöntemleriyle araştırmalar gerçekleştirilmelidir (Demirci, 2008: 139).

Dildeki değişimler birçok nedene dayandırmak mümkündür. Siyasal, sosyal, kültürel olaylar, savaşlar, teknolojik gelişmeler gibi birçok neden bulunmaktadır. Son on yılda Amerikalı dil bilimci Bybee (2015) tarafından sürekli işlenen ve alanyazında sık sık değinilen dil değişiminin bilişsel (cognitive) ve tarihsel sebepleri üzerinde durulmaktadır. Araştırmacının kullanım temelinde ses bilimsel değişimi en önemli nedenlerden biri olarak değerlendirdiği söylenebilir.

Dildeki değişimin en önemli nedenlerinden birisi en az çaba yasasıdır. Bunu sınırlayan/düzenleyen ise anlaşılabilirlik ilkesidir (Börekçi, 2009: 5). Bu yasaya göre söylenmek istenen şeyi en kısa yoldan, gereksiz kullanımlara girmeden vermek esas olmaktadır. Bu sebepten dolayı iletişimi kolaylaştırmak için bazen anlatımda çeşitli yöntemlerle kısaltmalara gidilmektedir. Başka önemli bir neden de kullanım sıklığıdır. Kullanım sıklığı dili ister istemez bir değişime doğru itmektedir. Söz konusu kullanıma bağlı değişim çoğu zaman sözlü dilde olmakta,

4 Örnekler 'www.isa-sari.com' web sitesinden alınmıştır.

5 Öte taraftan bazı dilbilimcilere (örneğin Saussure) göre yazı dili fotoğrafıdır, asıl dil konuşma dilidir. Bu nedenle harflerden değil; seslerden kuruludur.

6 Can M., (2016: 38) ise bu kavramı şöyle tanımlamaktadır: '*Dilbilgiselleşme, bağımsız, sözcüksel bir dil birimin zaman içerisinde çeşitli kullanım özelliklerine göre bu bağımsızlığını kaybederek bağımlı duruma geldiği, dilbilgiselleştiği ve bağımlı, dil bilimsel bir birimin daha çok dilbilgiselleştirdiği süreci anlatmaktadır*'

sonra bunu yazılı dil takip etmektedir. Değişim, dil topluluğu içinde olabileceği gibi değişik dil toplulukları arasında da olabilmektedir.

Dil değişiminin günümüzdeki en büyük nedeni yurt içi ve yurt dışı göçlerdir. Diller böylece etkileşim içine girmektedir. Sürecin şu şekilde işlediği söylenebilir: Göçler sonucunda alt dili konuşanların hedef dili telaffuz edememesi veya yanlış kullanması nedeniyle yaptığı dilsel hata önce kendi iç çevresine yani grubuna geçmektedir. Onlar bir süre kullandıktan sonra çevresinde üst dili/hedef dili iyi bilenlerin yanında tekrar ettiklerinde onlar da alışmakta; daha sonra hedef dil/üst dil konuşanlarına yayılmaktadır. Son kesim de bu kullanımları benimseyip dil alanına yerleştirdiği zaman dil değişimi meydana gelmektedir. Sözelimi, Berlin/Kreuzberg semtinde Türkçe-Almanca etkileşimi bu şekildedir. Birkaç dekat (on yıl) sonra Almanca'nın Türkçeden dolayı değişeceğini hatta değiştiğini söylemek mümkündür.

Örnek olarak sesbilimden seçilen Almanca "ich", Türkçede "ş" olmayan ama "ş"ye yakın telaffuz edilen ses seçilmiştir. Almanya'daki Türklerin çoğu bu sesi Türkçedeki "ş" gibi seslendirmektedir. Birkaç on yıl sonra bu telaffuz şeklinin Almanlara geçme olasılığı bulunmaktadır. Bir başka örnek olarak seçilen Türkçe "gitmek" fiilinin karşılığı "gehen" ve "fahren" olmak üzere Almancada iki adettir. Bu iki sözcüğün kullanım yeri farklıdır. Birincisi "yaya olarak gitmek" iken diğeri "araçla gitmek"tir. Yabancılar bu farkı bilmediklerinden hata yapmaktadır. Zaman içinde bu hatanın toplumun bir kesiminden diğer kesimlerine geçmesi ile iki fiilin bir anlama düşmesi ihtimali -az da olsa- görünmektedir.

Bu konuda dil bilimci William Labov'un yolundan giden toplum dil bilimci Coates (1993), dilsel değişimin dil bilimsel ayrışık/benzemezlik bağlamında oluştuğunu anlatmaktadır. Ona göre dil değişim süreci şöyle olmaktadır: Dilsel topluluk içindeki bir alt grup tarafından kullanılan yeni dilsel biçim/kural toplumun diğer üyeleri tarafından biçim/kural kabul edilip kullandığında dilsel değişim meydana gelmektedir.

Diğer taraftan bilim insanları, araştırmacılar ve çevirmenlerin dilde farkında olarak veya olmayarak yaptığı değişiklikler büyük bir etki yapmaktadır. Söz gelimi, son yıllarda "yaşam beklentisi" (life expectancy) ifadesi Türkçeye girmiştir. Bu ifade, İngilizcenin bire bir çevirisidir. Ne var ki Türkçede çoktan yerleşmiş "insanın ortalama ömrü/ortalama yaşam süresi" ifadeleri vardır. Benzer şekilde "kişiyi özel tedavi" tabiri kullanılmaya başlanmış ve halk arasında yerleşmiştir. "Kişileştirilmiş tedavi"(personalised treatment) tabiri de Türkçede kullanıma yavaş yavaş girmeye başlamıştır. İngilizcenin etkisiyle Türkçenin baskılandığı/bozulduğu bir başka örnek de "Türkçe konuşucuları (speakers) 200 milyon civarındadır." cümlesidir. "Türkçe konuşan insan sayısı 200 milyon civarındadır." demek yerine tercih edilen bu ifade "kulak tırmalamak"tır. Bu kullanımlar her ne kadar İngilizcede ortaya çıkmış ve başta zorunluluktan kullanılmış olsa da "Türkçeye uygun kullanım beğenilmeyip İngilizceye daha da yaklaşmaya mı çalışılmaktadır?" sorusunu akıllara getirmektedir.

Önceleri Türkçede bulunmayan "computer" için "bilgisayar", "mobile telephone" için "cep telefonu", "laptop" için "diz üstü", "refrigerator" için "buzdolabı" sözcüklerinin kullanılmasında başarılı olunmuştur. Benzer sözcük türetmeler halk tarafından benimsenmiştir. Bunların dışında çeviriyle Türkçeye girmiş sözcükler bulunmaktadır. Bu sözcükler araştırmacılar tarafından "çeviri öğeleri" olarak adlandırılmaktadır (Büker ve Baraz, 1991: 123). Bunların dile zenginlik kattığını düşünenler de vardır (Gürüz F., 2008). Tam çeviri yoluyla tercüme edildiğinde Fransızca "morte saison" için "ölü mevsim", İngilizce "iron curtain" için "demir perde"; teknolojiye yaygınlaşan "cloud storage" için "bulut depolama" Türkçeye girmiş ve kabul görmüştür. Fakat karşılığı Türkçede daha önce oturmuş, "ortalama yaşam süresi" gibi kullanımların yerine yenilerini tam da yabancı dillerde olduğu şekliyle getirmenin anlamsız olduğunu düşünmekteyiz.

Yukarıda anlatıldığı gibi dil değişimi zorunlu olsa bile dil sistemine uymadığı için halkın kulağına aykırı gelen yabancı kelimeler ya da somut dil hataları dil kirlenmesi olarak adlandırılmaktadır. Bu terim kimi araştırmacılar tarafından "dil sapmaları" (language deviations) şeklinde tanımlanmıştır.

İngilizce; küreselleşme nedeniyle tüm dünyada etkili olmuş, özellikle ekonomi alanında hükümlerliğini artırmıştır. Bunun sonucunda kimi sözcükler İngilizceden aktarılırken Türkçe karşılıkları/denklikleri tam olarak bulunmadan kullanılmıştır. Bu sözcüklerin kullanımına kimi zaman "prestij" gözüyle bakılması da yanlış bir şekilde yerleşmesini hızlandırmıştır.

Ekonomik ilişkiler ve popüler kültür; yeni kullanımların sadece kelime bazında değil, söz dizimsel ve anlam bilimsel seviyelerde de görülmesine neden olmaktadır. Örneğin; büyük şehirler bir yana küçük şehirlerde bile “Eczane Metin”, “Eczane Ekrem” gibi isimler birçok dükkân tabelasında kullanılmaktadır. Bu tür ad tamlamaları dil bilgisi açısından tamamen yanlıştır ve Türkçenin yapısal özellikleri ile bir ilgisi bulunmamaktadır. Çünkü hem tamlayan hem tamlanan ekini düşürülmüş, bunun yanı sıra kelimelerin yerleri de değiştirilerek (Türkçede daha önemli, daha kapsayıcı ad baş tarafta olurken Avrupa dillerinde ikinci tarafta yer almaktadır) yabancı dile benzetilmiştir. Bu tür kullanımlar, yabancı dillerin yanlış çevirilerinden kaynaklanmaktadır. TEB 44. Bölge (Batman, Siirt, Muş) Eczane Odasına göre Batman merkez ve ilçelerinde kayıtlı toplam 126⁷ adet eczane bulunmaktadır ve bunların büyük kısmında bu tür tamlamalarla oluşturulan isimler dükkânlara verilmiştir. Buna benzer bir kullanım Batman’da bulunan bir alışveriş merkezinin adıdır: “Batman Park”. Türk dilinin kirlenmesine bilinçsizce kullanılan “Kanal İstanbul”, “Borsa İstanbul” örnekleri de verilebilir.

Toplumda tanınmış kişiler tarafından yapılan kimi dil değişiklikleri başta “dil sapması” olarak algılansa da zamanla toplumun alt kesimindeki insanlar tarafından benimsenebilmekte ve yaygın bir kullanıma kavuşabilmektedir. Bir oyuncunun kullandığı “Ailecek pikniğe gideceğiz.” cümlesinde “beraberlik” anlamı veren son ek “-ce” değil “-cek” olması, yöresel ağız olması dışında, toplumda yayılan bir dil değişimini oluşturabilmektedir. Televizyonda yayınlanan kimi programlardaki dil sapmaları bir süre sonra “normal” gelmektedir. Bir film tanıtımı yapılırken “Bu içeriği dilerseniz daha sonra mağazadan izleyebilirsiniz.” cümlesinin İngilizceden bire bir çevrildiği anlaşılır. Cümlede “bu içeriği” olarak geçen ifade “this content” olduğu için bunun “bu filmi” şeklinde çevrilmesi beklenir. Buna benzer bir diğer örnek ise corona virüs salgını boyunca TV kanallarında “N95” maskesinin “ne doksan beş” olarak değil, İngilizce telaffuza göre “en doksan beş” olarak söylenmesidir. Bu örneklerde görüldüğü üzere bir kullanım hatası kısa sürede yaygınlaşmakta, bir süre sonra kural hâline gelmekte ve dil değişimi oluşmaktadır.

Yabancı dillerin, özellikle İngilizcenin, yanlış çeviri/kullanımdan dolayı Türkçeyi nasıl kirlittiğine dair bol miktarda örnek vardır. Çalışmanın kapsamını aşmamak için örnekler yukarıda verilenlerle sınırlı tutulmuştur. Bu konu Türkiye’de kimi dil bilimi araştırmacılarının dikkatini çekmiş ve çeşitli çalışmalar yapılmıştır/yapılmaktadır (örneğin; Salim K., 2008; Hepçilingirler F., 2003; Ergin M.:1990; Akalın H. Ş., 2019). Anlatılanlardan yola çıkarak dil kirlenmesinin bir ülkenin bağımsızlık ve milliyetçilik duygularına zarar verdiği bilinmelidir. Basın yayın bu konuda daha titiz çalışmaya özendirmeli, yetkili kişiler ve kurumlar konu ile ilgili gerekli çalışmaları yapmak konusunda desteklenmelidir.

3. ÇALIŞMAYA KONU OLAN DİLBİLGİSEL BİÇİMBİRİMLER

Dil bilgisi alanında çalışan bilim insanları tarafından zarflara ilişkin birçok tanım yapılmıştır. Bunlardan birkaçı aşağıda verilmiştir:

“Eylemlerin, eylemsilerin, sıfatların ya da görevce kendine benzeyen sözcüklerin anlamlarını etkileyen, kimi kez güçlendirip kimi zaman kısıtlayan sözcüklere belirteç denir.” (Aksan, 1983: 96).

“Zarflar zaman, yer, hâl ve miktar isimleridir. ...kelime gruplarında sıfatın, fiilin veya başka bir zarfın manasını değiştiren isimlere verdiğimiz addır.” (Ergin, 1986: 258).

“Sıfatların, eylemlerin ya da görevce kendine benzeyen sözcüklerin anlamlarını berkiten ya da kısip sınırlayan sözcüklere belirteç denir.” (Gencan, 2001: 442).

“Zarflar fiillerden, sıfatlardan, sıfat-fiillerden ve zarf niteliğindeki sözlerden önce gelerek onları zaman, yer, yön, nitelik, durum azlık-çokluk bildirme, pekiştirme ve sorma gibi çeşitli yönlerden etkileyip değiştirerek anlamlarını daha belirgin duruma getiren sözlerdir.” (Korkmaz, 2003:451).

Tanımlardan da anlaşıldığı gibi zarflar; fiilleri, sıfatları ya da kendi türlerinden olan başka zarfları farklı biçimlerde anlamlandıran veya işlevlendiren kelimelerdir, denilebilir. Araştırmacılar zarfları *yer, zaman, durum/nasıllık-nicelik, azlık çokluk/büyük-küçüklük/miktar, soru zarfları* olmak üzere toplam beş çeşit olarak sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırma çoğunluk tarafından kabul edilmektedir. (Korkmaz 2007a: 451-523; Ergin 2002: 258-262; Gencan 2007: 462-492; Gülensoy 2010: 580-582; Eker 2003: 315-317).

⁷ Bu sayısal veri TEB 44. Bölge (Batman, Siirt, Muş) Eczane Odası telefonla aranmak suretiyle elde edilmiştir

Böyle bir sınıflandırmada bulunan *miktar zarfları*; sıfatın, zarfın ya da fiildeki oluş/kılışın miktarını, derecesini, ölçüsünü tanılayan zarflar olarak ifade edilmektedir. Araştırmaya konu olan “daha”, “kadar”, “kere” ve “beri” için zarf işlevi kazanmış kelimeler demenin daha doğru olacağını düşünmekteyiz.

Nicel veri toplama aracının kullanıldığı bu nitel çalışmanın konusu konuşma dilinde kullanımı gittikçe azalan, zarf görevinde kullanılan dört adet sözcüktür:

- 1) “-dEn daha”
- 2) “-dEn beri”
- 3) “-E kadar
- 4) “kere”

Bu zarfların günlük hayattaki kullanımından birer örnek verildikten sonra alanyazında nasıl incelendikleri değerlendirilecektir.

(1) Adana Sinop’tan sıcaktır → Tümcede “daha⁸ ‘sıcak’ sıfatını derecelendiren zarf durumundadır. Düşürülerek anlam “-dEn” hal ekiyle (Çıkma hal eki: karşılaştırma işlevinde) sağlanmıştır.

Ahmet Ali’den iyi oynuyor (“Daha” bu cümlede de sıfatın zarfı görevindedir: ‘daha iyi’. Düşürülerek⁹ anlam “-dEn” hal ekiyle (Çıkma hal eki: karşılaştırma işlevinde) sağlanmıştır).

(2) Bu işçiler işe başladıklarındandır elektrik kesildi → “Beri” isim soylu bir edattır (Korkmaz 2009: 1059). Ama burada zarf görevinde kullanılmış ve düşürülerek anlam “-Dır” ek-eylemiyle verilmiştir).

(3) İki saate oradayım → ‘Saate ’den sonra gelmesi gereken “kadar¹⁰” edatı zarf görevinde kullanılmış ve düşürülerek anlam “-E” hal ekiyle (Yönelme hal eki) sağlanmıştır.

(4) Üçtür sana söylüyorum → Burada bir miktar edatı olan “kere”¹¹ zarf işlevini görmektedir ve düşürülerek anlam ek-eylemle¹² sağlanmıştır. Cümlede anlatmak istenen ‘üçüncü kere’ dir.

Yukarıdaki örneklerden anlaşıldığı gibi¹³ dört zarf işlevli sözcük (‘daha, beri, kadar ve kere’ doğrudan zarf olmasalar da zarf işlevinde kullanıldıkları için ‘dört zarf işlevli sözcük’ demeyi uygun görmekteyiz) de günlük hayatta atılmakta, anlamları ya bir hal-eki ya da bir ek-eylem kullanılarak sağlanmaktadır. Peki, bu gerçeklik yazılı dilde de görülmekte midir? Bazı dil araştırmacılar tarafından Türkçe gibi bireşimsel dillerde az çaba yasası gereği 1/1 oranında anlaşılan ögenin silindiği çünkü bu dillerin matematiksel olduğu bundan dolayı bu gibi dillerde böyle eksiltimlerin daha çok görüldüğü belirtilmektedir (Börekçi 2013). Peki, bahse konu olan eksiltim ne kadar oranda meydana gelmektedir? Eksiltim oranı gittikçe artmakta mıdır? Sözlü dilde ve yazılı dilde eksiltim aynı oranda mı oluşmaktadır? Gibi soruların yanıtlarını bulmak oldukça güçtür. Bunu için çok büyük araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Araştırma konusu olan zarf işlevi kazanmış dört sözcük hakkında Türkçe dil bilgisi alanyazındaki kitaplar incelenmiş ve aşağıdaki maddelere ayrılarak sorunsal işlenmeye çalışılmıştır.

A) -dAn daha: Bu dil bilgisel yapının normal şartlarda iki kategori içine girdiği görülmektedir. Bunlar sıfatlar ve zarflardır. Önce sıfat olduklarına değinilecek, sonra zarf görevleri hakkında bilgi verilecektir. Biçiminden anlaşıldığı gibi “daha” kelimesi “-dAn” son ekiyle kullanılmaktadır. Sıfat olan ad soylu sözcük, ek-eylem görevinde kullanılmaktadır.

8 “Daha” sözcüğü ayrıca ‘çok’ zarfını derecelendirdiğinde ‘çok’ düşebilir. Daha [çok] deniz, daha [çok ırmak] ırmak... Hatta bazen sıfattan sonra miktar edatı olarak kullanılabilir: ‘Biraz daha yemek istiyorum’.

9 Ancak burada daha fazla eksiltim olduğu söylenebilir: ‘Ali [oyunu] Ahmet’ten [daha] iyi [biçimde] oynuyor’.

10 Yön gösterme ilişkisi kuran, yönelme durumunu isteyen ‘-e kadar’ zaman gösteren sözlerden sonra zamanda sınırlama ve yön kavramını vermektedir. ‘Akşama kadar’, ‘düne kadar’, ‘buraya kadar’, ‘denize kadar’...vb.

11 ‘Üç kere’ dendiğinde üç asıl sayı sıfatı, “kere” de tek başına isim soylu bir edattır. “Üç kere” ise zarf işlevli olarak kullanılmaktadır. Belirtme sıfatı olmadan “kere” tek başına kullanılamaz.

12 Bu çalışmada, Türkçede ‘ek-eylem’ için bazı dil bilimcilerce ‘süreklilik ifade eden bir yüklemleme yapısı’ olarak tanımlanmasına karşın, ‘ek-eylem’ tabiri kullanılacaktır.

13 Bu örnekler benim tarafından günlük hayatta sık sık duyulduktan sonra aynı anda yazılarak toplanmıştır.

(5) Ali, Mehmet'ten daha uzunDUR.

Bu örnekte "daha" zarf sözcüğü, sıfatın önüne gelerek karşılaştırmada Ali'nin Mehmet'ten uzunluk bakımından daha üstün olduğunu bildirmiştir. "Daha" "-den" edatıyla bir öbek gibi kullanılmıştır, "-dur" ek-eylemi yardımıyla da cümle kurulmuştur.

Korkmaz (2009:373), bu konuda şunları söylemektedir: "...üstünlük ve karşılaştırma derecesi, bir varlıktaki niteliğin başka bir varlık veya varlıklara oranla daha çok, daha üstün, daha az, daha düşük olduğunu gösterme derecesidir. Genellikle sıfattan önce "daha" zarfının getirilmesiyle karşılanır."

Bu şekilde sıfat olarak "daha" kelimesini açıkladıktan sonra *sıfattaki üstünlük derecesinin* "daha" zarfı kullanılmadan da karşılanabileceğini bildirmiş ve aşağıdaki örneği vermiştir.

(6) Bahçelievler bize sizden uzakTIR ("Uzak" sözcüğünden önce "daha" düşürülmüştür.).

Banguoğlu (2011: 347) da sıfata gelen "daha" hakkında "...sıfata gelen "daha" zarfı çok defa atıldığı hâlde yapılaş (construction) içinde artıklık derecesi anlamı kalır." dedikten sonra şu örnekleri vermiştir.

(7) Köpek kediden sadıktır.

(8) Özü kabahatinden büyük.

(9) Öfke baldan tatlı.

(10) Evlilerin sevdası bekârlardan ziyade.

Banguoğlu (2011:376): "*Zarfa gelen "daha" zarfı bazen atılsa da üstünlük anlamı devam etmektedir.*" diyerek aşağıdaki örneği vermiştir.

(11) Çiğdem dersi Ahmet'ten çabuk kavriyor ("Çabuk" sözcüğünden önce "daha" atılmıştır.).

Ayrıca Banguoğlu (2011:376) bir zarf olarak "daha" hakkında şuna değinmiştir: "*Daha üstünlük zarfları da üstünlük sıfatları gibi inşa edilir.*" dedikten sonra aşağıdaki örneği okuyucularına sunmuştur.

(12) Çiğdem dersi Ahmet'ten daha çabuk kavriyor.

Her iki yazar da "daha" sözcüğünün gerek sıfat görevindeyken gerek "zarf" görevindeyken atılabileceğini belirtmiştir. Dolayısıyla karşılaştırmadaki üstünlük derecesini gösteren "daha" sözcüğünün yükü ve anlamının "-dAn" çıkma hal ekiyle (kimi dilciler edat demektir) yerine getirildiği görülmektedir.

B) -dAn beri: Bir zarf olan "-dAn beri" zaman anlamını taşımaktadır.

(13) Sekiz yaşımdan *beri* onu tanıyorum.

Eylemin belli bir zaman noktasında başladığı ve bir süre devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu durum aşağıdaki örneklerde de aynıdır.

(14) Deminden *beri* dikilip durmuyor musun Kaptan'ın yanında (Karpuz, 2013:372)?

(15) Yıllardan *beri* düşünüp dururdu (Karpuz, 2013:372).

"*Beri*" sözcüğünün yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere düşürülmediği, aksine kullanılması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Çünkü cümleden çıkarılırsa anlam bozulacaktır; oysa tespit ettiğimiz bu zarf işlevli öbek "-dIR" ek-eylemiyle kullanıldığında düşülebilmektedir:

(16) Birkaç günDÜR rahatsızlığı giderek artıyor (Beri "-dIR" ek-eylemi ile kullanıldığı için atılabilmektedir.).

C) -e/a kadar: Bu yapı edat grubu biçimindeki zarflar kategorisine girmektedir. Korkmaz (2009: 506), bununla ilgili "*Kadar*"ın bir de karşılaştırma bildirme özelliği vardır; ayrıca azlık çokluk zarf miktarında eşit derecesini gösterendir." demekte ve aşağıdaki örneği vermektedir:

(17) Sınavı kazanmana biz de senin kadar sevindik (Korkmaz Z., 2009: 518).

Ne var ki “kadar” zarf işlevli sözcük son zamanlarda “-e/a” yönelme hal ekiyle kullanılarak (en azından) konuşma dilinde sık sık düşürüldüğü görülmektedir¹⁴:

(18) Ortaokul yıllarıma kadar Rönesans nedir, bilmezdim (Düşürülmemiştir.).

(19) 20 dakikaya ordayım (-e/a ile kullanıldığı için düşürülmüştür.).

D) kere: Bu sözcük “defa”, “kez” ve “sefer” gibi sözcüklerle anlamdaştır. “Kere” sözcüğü zarf görevinde kullanılmakta ve “kaç kere” sorusuna cevap vermektedir¹⁵. Karpuz H.Ö. (2013: 372), çalışmasında bu gramer sözcüğüne uzun bir şekilde değinmiş, “*Kelime Grubundan Oluşan Yalın Nicelik Zarfı*” başlığında toplamış ve şu örnekleri vermiştir:

(20) Hangi deredeysen bir *defa* seslen.

(21) Ve o günkü iltifatının verdiği rahatlıkla birkaç *defa* elini de öptüm.

(22) Bu durumda çıtkırıldım bir Paris saati kim bilir kaç *kere* tamirciye giderdi.

Karpuz H.Ö. (2013: 372), zarfın bu üç örnek dışında düşürülmesi ile ilgili örnek vermemiştir. Başka kaynaklarda da bu zarfın düşürülmesine ilişkin herhangi bir ifade geçmemektedir. Oysa sözlü dilde, günlük konuşmalarda düşürüldüğüne dair çoğu zaman tanık olunmaktadır:

(23) İkiDİR sana söylüyorum ama bir türlü anlamıyorsun.

Örnekten de anlaşıldığı üzere dil bilgisel kategoride bir zarf (işlevinde) sözcüğü olan “kere” “-dır/dir” ek-eylemiyle kullanıldığında düşürülebilmektedir.

Öte taraftan “*daha*” kelimesinin düştüğünü söyleyen Korkmaz ve Banguoğlu; zarf işlevinde kullanılan “*kadar*”, “*beri*” ve “*kere*” sözcüklerinin düştüğünü bildirmemiştir. Karpuz ise düşürülmeye ilgili hiçbir örnek vermemiştir. Türkçeye ilgili önemli referanslar arasında olan “*Turkish; A Contemporary Grammar*” (Aslı G., Celia K.: 2005) kitabında da sözü edilen düşmeler hakkında bir açıklama geçmemiştir. Ancak konudan da anlaşıldığı üzere her dört zarf (işlevli) sözcük de (*daha*, *kadar*, *beri*, *kere*) düşürülebilmektedir.

4. YÖNTEM

Bu çalışmada nicel veri toplam aracının kullanıldığı nitel bir araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın verileri nicel (kantitatif) bir ölçme aracı olarak ‘Dil bilgisel yargı testi’ aracılığıyla toplanmış; elde edilen bulgular nicel analiz yöntemiyle çözümlenerek sonuca ulaşılmıştır.

Araştırmanın evreni Türkiye Türkçesini konuşanlar; örneklem ise bir üniversitede Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde 4. sınıfta eğitim alan öğrencilerdir. Sadece son sınıfın öğrencileri denek grubu olarak seçilme sebebi lisans eğitimi boyunca bölümü tanıma ve belli bir eğitim seviyesine gelmeleri gerektiği içindir. Bundan dolayı denek sayısı (nicel çalışmalarda) istenilen düzeyde (örneğin 120 kişi) değildir. Bu da testin zayıf yönlerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Test içeriği oluşturulduktan sonra hatalardan arındırmak amacıyla bir üniversitenin Türk Dili ve Edebiyatı bölümünün iki akademisyeni tarafından kontrol ettirilmiş 20 cümleye doğruluk/tutarlılık açısından son şekil verilmiştir. Bu yolla testin güvenilirliği artırılmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda, testin gerek talimatlar kısmı gerekse de testi oluşturan 20 cümle yazım ve noktalama kuralları bakımından ilgili kişilerce gözden geçirilmiştir. Ne var ki, ‘ön test’ yapılmadan doğrudan örneklem grubuna uygulandığı için testin güvenilirliği olumsuz etkilenmiş olabilir.

14 Bu eksiltme ‘zamanda sınırlama’ işlevinde kullanıldığında söz konusudur. Fakat yer isimlerinin ya da yer ismi işlevinde kullanılan isimlerle bütünleştiğinde ise ‘yerde sınırlama’ işlevinde kullanılır, bu kullanımda düşürülemez: ‘Eve kadar gitti’. ‘Eve gitti’ denildiğinde ‘yerde sınırlama’ işlevi yoktur.

15 “Kere” tek başına kullanılamaz denilebilir. Genelde “belirtme sıfatları”yla kullanıldığı görülür: “Benim için bir kere gülsene!” yerine “Benim için de bir gülsene” örneğinde de olduğu gibi “kere” düşürülebilmektedir.

Dil bilimsel veriler genel olarak otantik ve içgüdüsel olarak ikiye ayrılmaktadır. Dil bilimsel üretimin verileri otantik; dil öğrenenlerin önceden hazırlanmış cümlelere verdikleri tepkilerden oluşan veriler ise içgüdüsel veri olarak değerlendirilmektedir (Ellis R., 2005). Bu çalışmada dil bilimsel olarak bir cümlenin doğru mu yanlış mı olduğunun içgüdüsel tepkilerle ölçülmesine dayanan içgüdüsel veriler kullanılmış ve veri toplama aracı olarak 'dil bilimsel değerlendirme testi' kullanılmıştır (Ellis R., 2002).

Testte geçen zarf işlevli sözcüklerinin kısaltmaları aşağıdaki gibidir.

Tablo 1: Araştırmada kullanılan zarf işlevli sözcüklerinin kısa biçimleri

ARAŞTIRMA KONUSU OLAN ZARF SÖZCÜKLERİ	KISALTMALARI
Daha	DA
Beri	BE
Kadar	KA
Kere	KE

Dil bilimsel değerlendirme testinde geçen dil bilimsel birim olan dört adet zarf işlevindeki sözcük seçilmesinin nedeni Türkçede sözlü dilde sık sık düşürülmeleri/kullanılmamalarıdır. Böyle dilsel bir değişimin yazı dilinde görülüp görülmeyeceği araştırmanın ana hedefini teşkil etmektedir.

Kanıt oluşturabilecek verileri toplamak için örneklem grubu olarak üniversitede öğrenim gören öğrenciler seçilmiş; onlara 20 sorudan meydana gelen bir dil bilimsel yargı testi uygulanmıştır. Dört zarf sözcüğünün testteki sayısal dağılımları şöyledir: Türkçede hem zarf hem sıfat olarak işlev gören "daha" için 2 sıfat ve 2 zarf olmak üzere 4 adet; zarf sözcükleri için "kadar", "beri" ve "kere" için 2 adet olmak üzere toplam 10 düşme içeren cümle bulunmaktadır. Araştırmaya konu olan ve düşmeleri gösteren bu 10 cümle çalışma sahibi tarafından daha önce sözlü dilde çok defa duyulduktan sonra seçilip burada kullanılmıştır. Sözü edilen 10 cümleye 10 farklı cümle de katılmış ve testteki yerleri karıştırılarak verilmiştir. 20 sorudan oluşan bir test meydana getirilmiş ve yazılı talimatla öğrencilere uygulanmıştır. 20 sorunun hepsi günlük hayattan seçilmiş ve uzun cümle olmamalarına dikkat edilmiştir.

Veri toplama aracı çalışmanın sonuna eklenerek dikkatlere sunulmuştur.

5.KATILIMCILAR

Bir üniversitede örgün eğitimde Türk Dili ve Edebiyat bölümü son sınıf öğrencileri örneklem grubu olarak seçilmiştir. Son sınıf öğrencilerinden gönüllü 12 erkek ve 12 kız olmak üzere toplam 24 katılımcı araştırmaya katkı sağlamıştır. Katılımcıların yaş ortalaması 22,41'dir. Her iki cinsiyetin ortalama yaş dağılımlarını gösteren tablo 2 aşağıdadır.

Tablo 2: Örneklem grubunun yaş ortalaması

Erkek Öğrencilerin Yaş Ortalaması: 22,16

Kız Öğrencilerin Yaş Ortalaması: 22,66

Tablo 2'de görüldüğü gibi katılımcı örneklem grubunu oluşturan kız öğrencilerin yaş ortalaması ile erkek öğrencilerin yaş ortalaması birbirine çok yakındır.

6. ANALİZ VE BULGULAR

Dil bilimsel yargı testinden çıkan bulgular aşağıda verilmektedir. Daha sonra tartışma ve sonuç kısmı yer alacaktır. Katılımcılardan hiçbiri *Kararsızım/bilmiyorum* seçeneğini işaretlemediğinden burada bu seçenekle ilgili yorum yapılmayacaktır. Katılımcıların yanlış algıladıkları, diğer bir deyişle yanlış işaretledikleri cümleler değerlendirmelerde dikkate alınmayacaktır. Bunun nedeni amacın araştırmaya konu edilen zarf işlevli sözcükleri düşürülmüş cümlelerin yüzde kaçının katılımcılar tarafından doğru algılanacağını bulmak olmasıdır.

Tablo 3: “Daha”nın sıfat¹⁶ ve zarf¹⁷ olarak cevap sayıları

DA	ERKEKLER			KIZLAR		
	Doğru	Yanlış	Kararsız	Doğru	Yanlış	Kararsız
Sıfat (2 düşen cümle)	15	5	7	20	4	9
Zarf (2 düşen cümle)	12	6	4	6	6	2

Her test kâğıdında 2 sıfat 2 zarf olmak üzere 4 adet düşürülmüş cümle vardır. Dolayısıyla 12 erkek öğrenciye düşen 24 sıfat ve 24 zarf cümlesi olmaktadır. Bu sayısal dağılım kız öğrenciler için de geçerlidir.

“Daha” kelimesi düşürüldüğü zaman sıfat olarak düşmüşse erkek öğrencilerin doğru (yanlış değil) olarak algıladıkları cümle sayısı 24 cümlede 15 (%62,5) olurken kız öğrencilerde bu durum 24 cümlede 20 (%83,3) cümledir.

“Daha” kelimesi zarf görevindeyken düşürüldüğünde erkek öğrencilerin bunu doğru (yanlış değil) olarak algıladıkları cümle sayısı 24 cümlede 12 (%50) olurken kız öğrencilerin bu cümleleri doğru olarak algıladıkları cümle sayısı 24 cümlede 6 (%25)’dir.

Diyagram 1: Sıfat ve zarf olarak “daha”nın yüzdeler oranları

“Daha” sıfatı ve zarfı olarak toplam 48 cümlede düşürülmüş cümle olarak geçmektedir; örneklem olarak seçilen erkek ve kız öğrenciler tarafından ortalama %55,2 ile yanlış algılanmamıştır; diğer bir deyişle kabul edilebilir görülmüştür.

16 Nicel veri analizinde, eğer ‘daha’ yüklemi oluşturan isim veya isim soylu bir sözcükse ve ona yönelikse sıfat olarak değerlendirilmiştir.

17 Nicel veri analizinde, eğer ‘daha’ yüklemi oluşturan temel bir fiile ve ona yönelikse zarf olarak değerlendirilmiştir.

Diğer zarf işlevli sözcüklerin dağılımları ve sonuçları aşağıdaki gibidir.

Tablo 4: “Beri, kadar, kere” zarf işlevli sözcüklerin işaretlenme sayıları

BE	ERKEKLER			KIZLAR		
	Doğru	Yanlış	Kararsız	Doğru	Yanlış	Kararsız
Zarf	16	9	1	8	14	3

KA	ERKEKLER			KIZLAR		
	Doğru	Yanlış	Kararsız	Doğru	Yanlış	Kararsız
Zarf	11	10	2	8	11	6

KE	ERKEKLER			KIZLAR		
	Doğru	Yanlış	Kararsız	Doğru	Yanlış	Kararsız
Zarf	8	7	7	8	9	6

BERİ → Soru kâğıdında 2 cümle BE zarfı olarak verilirken sözü edilen düşürülme kullanılmıştır. Bu nedenle erkek öğrenciler için 24 ve kız öğrenciler için 24 cümle bulunmaktadır. Düşürülmüş biçimli 16 cümle (%66,6) erkek öğrenciler; 8 cümle (%33,3) kız öğrenciler tarafından doğru algılanıp işaretlenmiştir.

KADAR → Verilerdeki cümlelerden 2’si KA olarak düşürülmek suretiyle yerleştirilmiştir. Hem erkek hem de kız öğrencilere 24 cümle verilmiştir. KA zarfı düşürülen cümlelerden 11’i (%45,8) erkek öğrenciler, 10’u (%41,6) kız öğrenciler tarafından “doğru” kutucuğunda işaretlenmiştir.

KERE → Öğrencilere verilen sorular arasında 2 adet düşürülmüş KE olduğu için erkek öğrencilere verilen 24, kız öğrencilere verilen 24 cümle bulunmaktadır. Bunlardan erkek öğrencilerin doğru algıladıkları cümle sayısı 8 (%33,3), kız öğrencilerin de 8 (%33,3)’dir.

Aşağıda tablo 5’te her dört zarf sözcüğünün doğru algılanma oranı verilmiştir.

Tablo 5: Dört sözcüğünün doğru algılanma oranları

		ERKEK ÖĞRENCİLER	KIZ ÖĞRENCİLER	ORTALAMA YÜZDELİK ORANLARI
DA	Sıfat	% 62,5	%83,3	%72,3
	Zarf	%50	%25	%37,5
BE		%66,6	%33,3	%49,9
KA		%45,8	%41,6	%43,7
KE		%33,3	%33,3	%33,3

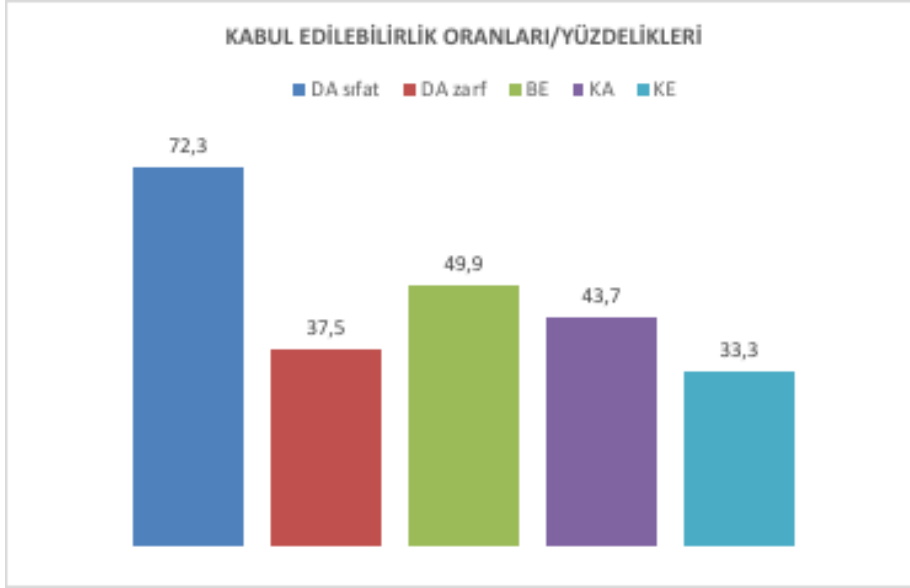
Tablonun yüzdeler yorumu şu şekilde yapılabilir: Türkçede sözlü dilde kullanılmayan/düşürülen dil bilgisel bir sözcük olan “daha” sözcüğü sıfat olarak düşürülürken örneklem grubu tarafından ortalama %72,3; zarf olarak düşürülürken %37,5 oranla doğru algılanmıştır.

Diğer taraftan zarf işlevinde olan ve test kâğıdında düşürülmüş bir şekilde verilen BE’nin %49,9, KA’nın %43,7 ve KE’nin %33,3 oranında katılımcılar tarafından doğru algılanıp işaretlendiği görülmektedir. Doğru algılama yüzdeleri göz önüne alındığında örneklem grubu olarak seçilen öğrenciler tarafından yüksek kabul edilebilirlik eğilimi çoktan aza doğru şu şekilde görülmektedir:

$$DA \text{ (sıfat)} > BE > KA > DA \text{ (zarf)} > KE$$

Sonuç, aşağıda diyagram şeklinde verilmiştir.

Diyagram 2. Her dört sözcüğün düşürülmüş hâlinin kabul edilebilirlik oranları

DA sıfat görevindeyken düşürüldüğünde hem erkekler hem de kızlar tarafından en yüksek kabul edilebilirliğe sahip birim olurken en az kabul edilebilirliği olan KE birimidir.

Genel olarak değerlendirildiğinde her dört zarf sözcüğünün dil kullanıcıları tarafından kullanılmama/düşürülme eğiliminde olduğu anlamı çıkmaktadır.

7. SONUÇ VE TARTIŞMA

Doğal diller bir değişim süreci içindedir. Bu sürecin Türkçe için de geçerli olduğu düşüncesinden yola çıkılarak nicel bir çalışma gerçekleştirilmiş, ölçünlü Türkiye Türkçesinde sözlü dilde belirginleşmeye başlayan değişim yazılı dile geçmiş midir? sorusuna cevap aranmıştır. Yazılı dilden gerekli veriyi toplamak için dil bilgisi sözcüklerinden dört zarf işlevli sözcük (+dAn **daha**/, /+dAn **beri**/, /+(y)A **kadar**/, ... **kere**) seçilerek bir dil bilimsel değerlendirme testi hazırlanmış; Türk Dili ve Edebiyatı bölümü 4. sınıf öğrencisi 12 erkek ve 12 kız olmak üzere toplam 24 katılımcıya uygulanmıştır. Örneklem grubun zarf işlevli sözcükleri eksiltilmiş cümleleri kabul edilebilir bulup bulmayacakları üzerinde durulmuştur.

Katılımcıların önemli bir kısmı, dört zarf işlevli sözcüğün bulunmadığı cümleleri kabul edilebilir bulmuştur. Kabul edilebilirlik eğilimi hem kızlar hem de erkeklerde kayda değer oranda yüksek tespit edilmiştir. En yüksek kabul edilebilirlik oranı %72,3 olarak "**daha**" sözcüğünde kaydedilmiştir. Böylece çalışma yapılmadan önce öngörülen "sözlü dilde eksiltilen/atılan bu zarf işlevli sözcüklerin yazı dilinde de yansımalarının olacağı" ile ilgili hipotez doğrulanmıştır. Türkçenin sözlü dilden yazılı dile doğru bir değişim sürecini yaşadığı gerçeği ortaya konulmuştur.

Başlangıçta kulağa hoş gelmeyen, yanlış olduğu düşünülen dil bilgisi birimlerinin zamanla doğru algılandıkları ve kurala dönüştükleri bir gerçektir. Sözlü dilde meydana gelen değişimlerin yazı diline kısa bir sürede yansıdığı söylenemez ancak zamanla yazı diline geçtiği söylenebilir.

Çalışmanın sınırlılıklarından biri katılımcı sayısının çok yüksek olmaması; diğeri farklı dil üretim alanlarının hesaba katılmamasıdır. Örneğin, serbest ortamlardan, diğeri bir deyişle örneklemelerin farkında olmadan dili ürettikleri bir alandan veriler toplanmamıştır. Ancak bu çalışmanın alanında ilk olduğu düşünüldüğünde bu sınırlamanın doğru bir yaklaşım olduğunu söylemek mümkündür.

Nicel veri toplama aracının kullanıldığı bu nitel araştırmanın ilk olması itibariyle önemli olduğu ve bundan sonraki çalışmalara katkı sunacağı düşünülmektedir. Daha büyük örneklem grubuyla benzer araştırmaların yapılması gerekli görülmektedir.

Gerek Millî Eğitim Bakanlığına ait ders materyallerinde gerek yabancılar için hazırlanan Türkçe öğretim kitaplarında çalışmaya konu olan dört sözcüğün düşürülebileceğine, kullanımının giderek azalması konuşma dilinde olmasına rağmen bu durumun zamanla yazı dilinde de görülebileceğine dikkat edilmesi, bu konuya gerekli çalışmalar yapılarak hazırlıklı olunması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akalın, H.Ş. (2019). Türkçenin Güncel Sorunları, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırma Merkezi.
- Aksan, D. (1983) vd. Neşe Atabay, İbrahim Kutluk, Sevgi Özel, Sözcük Türleri, Ankara: TDK Yay.
- Aksan D. (1990). Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 439/3, s.50.)
- Aslı G., Celia K. (2005) Turkish; A Contemporary Grammar, Routledge Publication, USA and Canada.
- Bangoğlu T. (2011). Türkçenin Grameri, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. baskı, Ankara.
- Börekçi, M., (2009). Türkiye Türkçesinde Yapı ve İşlev Bakımından Sözcükler, Eser Ofset Matbaacılık, Erzurum.
- Börekçi M., Tepeli Y. (2013) İşlevsel Dilbilim Yaklaşımıyla Türkçede Sözcük Türleri Üzerine, Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi 2 (7), 93.
- Büker, S. Baraz, N. (1991) Türk Dili ve Edebiyatı (Dil Anlam Sözcük), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Bybee, J. (2015). *Language Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Can M., (2016). Dilbilgiselleşme ve Edat Kavramı, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2017 Bahar (26), 37-67*
- Coates, Jennifer (1993). Women, men, and language: a sociolinguistic account of gender differences in language. *Studies in language and linguistics (2 ed.)*. Longman. p. 228.
- Demirci, K. (2008). "Dilbilgiselleşme Üzerine Bir İnceleme". *Bilig. 45: 131-146*.
- Eker, S. (2003). *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yayınları, Ankara
- Ellis, R. (2002). Methodological options in grammar teaching materials, in E. Hinkel and S. Fotos Eds, *New perspectives on grammar teaching in second language classrooms*, Mahwah, NJ: Erlbaum, (p.155-198)
- Ellis R. Barkhuizen G.P. (2005). *Analysing learner language*, Oxford University Press.
- Ergin, M. (1986). *Türk Dil Bilgisi*, 14. bs., İstanbul: Boğaziçi Yay.
- Ergin M. (1990). *Üniversiteler İçin Türk Dili*. İstanbul: Bayrak Basın/Yanını/Tanıtım, (385-386).
- Ergin, M. (2002). *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul.
- Erkan H. (2017). Türkiye Türkçesinde 'EŞZAMANDALIK', *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (203-226)*
- Ferdinand de Saussure, *Corso di linguistica generale*, çev. Tullio de Mauro, Bari, Laterza & Figli, 1971
- Gencan, T. N. (2001). *Dilbilgisi*, Ankara: Ayraç Yay.
- Gencan, T. N. (2007). *Dilbilgisi*, Tek Ağaç Yayınları, Ankara.
- Gülensoy, T. (2010). *Türkçe El Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Gürüz F. (2008). Türk Dilini Koruma ve Geliştirmede Mutabakat Noktaları, *TURKISH STUDIES*, cilt.3, no.1, (409-437)
- Hepçilingirler F. (2003). *Dedim 'Ah'*, Remzi Kitapevi, İstanbul., s. 16
- Hopper, P. J. Traugott. E. C. (2003). *Grammaticalization*. Second Edition. Cambridge Textbooks in Linguistics (1-3).
- Karpuz H. Ö. (2013:372) *Türkçede Zarflar, Türkiye Türkçesi Edebi Dilindeki Zarfların Yapısal ve İşlevsel İncelemesi*, Ege-Doğuş Yayınları, Denizli.
- Korkmaz, Z. (2007a). *Türkiye Türkçesi Grameri*, TDK yayınları, Ankara
- Korkmaz Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri, Şekil Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- Labov, W. (2001). *Principles of linguistic change*, vol. 2: Social factors, Oxford: Blackwell.
- Labov, W. (2007). *Transmission and diffusion*, *Language*, 83(2), 344-387
- Lyons, J. (1983). *Kuramsal Dilbilime Giriş*, çev. Ahmet Kocaman, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.47.
- O'Grady W., Dobrovolsky M., Katamba F. (1996). *Contemporary Linguistics*, Longman, London and Newyork
- Salim S. (2008). *Dil Kirliliğinin Türkçemize Yansımaları*, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi.
- Sarı, İ. (2015). "Türkçede Ekleme Dışı Sözcük Yapımı ve Sözlükselleşme". Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

- Uzun, N. E. (2004) Dünya Dillerinden Örnekleriyle Dil Bilgisinin Temel Kavramları Türkçe Üzerine Tartışmalar, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Üstünova, K. (2002), "Cümle Çözümlemelerinde Yüzeysel Yapı-Derin Yapı İlişkileri", *Dil Yazıları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Üstünova, K. (2005), "'İlgün Ben' Söyleminin Düşündürdükleri", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.8.

VERİ TOPLAMA ARACI

Sorular örneklem grubuna uygulanmadan önce sınıfa aşağıdaki duyuru yapılmıştır. Aynı duyuru test kâğıdının üst tarafında yer almıştır.

"Bilgiler sadece akademik amaçla kullanılacaktır. İçgüdüsel olarak cevap vermeniz gerektiğinden dolayı süreniz 10 dakikadır. Lütfen her cümle için ilişkili olan şıkkı işaretleyiniz. Önerileriz varsa boş yere yazabilirsiniz."

Test kâğıdında "yaş", "cinsiyet" ve "sınıf" bilgileri istenmiş; uygun yerlere yazmaları söylenmiştir. Katılımcılara test sorularının 20 sorudan oluştuğu, istedikleri sorudan başlayabilecekleri duyurulmuştur.

Örneklem grubunun sorular üzerinde düşünmeye çok zaman bulmamaları gerekliliği ile 20 cümle için 10 dakika verilmiştir. Bu yolla sözü edilen dil bilgisi birimlerinin düşünmeden içgüdüsel olarak üretilmesi beklenmektedir. Ellis (2005), bu şekilde üretilen verinin daha güvenli bir veri olabileceğini belirtmektedir.

Her bir soru aşağıdaki tabloda verildiği gibi düzenlenmiştir.

Tablo 2: Soruların düzenlenişini gösteren örnek soru

A) Doğru	B) Yanlış	C) Karasızım/bilmiyorum
Önerileriniz:		

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).